

LBRIS

We know
books

Seria „Biografii romanțate” este coordonată de Adrian Botez.

Cristian FULAȘ

Celan

Am trăit, da

© 2022 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: ilustrație de Radu Răileanu

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1,

et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

FULAȘ, CRISTIAN

Celan: Am trăit, da / Cristian Fulaș. – Iași: Polirom, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-973-46-8991-1

929

Printed in ROMANIA

POLIROM

2022

Întoarsă către ușă, partea dreaptă a feței îmi arde. Simt cum din ochi îmi izvorăsc lacrimi, urechea parcă mi-a luat foc, buzele mi-au amorțit, mâinile-mi atârnă pe lângă corp și pumnii mei strânși ar vrea să lovească ceva, să se răzbune, îmi vine să țip, aș vrea să devin tot un țipăt și nu fac decât să rămân tăcere, să privesc printre lacrimi și să vreau să fug. Nu fug. Privesc farfuria în care au mai rămas câteva linguri de mâncare, vocea lui îmi spune: „Mănâncă tot, sau“. Ridic lingura, scormonesc atent în farfurie, mestec încet, înghit cu noduri, înghit lacrimi, înghit tăcere. Ochii lui mă fixează, știu că nu va renunța până când nu mănânc tot și mă va lovi din nou. Mama stă plânsă la locul ei, aș vrea să mă duc să o îmbrățișez, să o sărut, aș vrea să mă țină în brațe, nu îndrăznesc. Mătușile mele mă privesc și ele, ar vrea să zică ceva, nu îndrăznesc. Nimeni nu îndrăznește să miște în fața lui, e Tata. Și spune că îmi vrea binele, spune că vrea să mă vadă un om realizat și asta nu se poate face fără disciplină.

Cu noi au locuit de la început mulți oameni, în casa de pe Wassilkogasse erau bunicul Teitler, mătușile Minna și Regina, verișoarele Emma și Klara și sora mamei, mătușa Blanca. Spațiul meu era limitat, nu aveam voie să ies din casă fără să fiu însoțit de un adult și granițele erau gardul, rezerva de lemne pentru iarnă și ușa de la intrare. Dincolo de castani era lumea.

Printre acele zile, după ele și înainte de ele, printre acele zile în care atât de des eram pedepsit mama mi-a dat prima mea carte de literatură. Nu am înțeles mare lucru din ea atunci, dar pentru mine acea carte a fost sprijinul întregii copilării. O țineam la capătul patului, legătura ei din piele îmi era cel mai bun prieten, paginile ei gălbui, scrise cu atât de frumoasele caractere germane de tipăritură îmi erau cei mai buni prieteni. Încă de la început limba germană mi-a fost un soi de limbă maternă, spun „un soi de“ pentru că am învățat în același timp ebraica și româna, pe aceasta din urmă aproape obligat. Am citit în limba germană și am citit în limba ebraică și am citit în limba română și firește că foarte mulți ani nici nu am bănuțat că tocmai germana, limba poeziei mele, avea să-mi devină dușman, nu am știut că limba germană avea să devină limba călăilor mei și eu aveam să continui să scriu în ea pentru că în ea am gândit, celelalte limbi fiind pentru mine – totuși – limbi străine, învățate mai târziu. Germana a fost dintotdeauna limba în care visez, limba

sufletului meu, singura limbă în care mă pot exprima poetic și-n același timp limba în care am scris mereu despre catastrofa cea mai recentă, da, are dreptate îndepărtatul meu prieten, singurul lucru despre care merită să scrii poezie.

M-am născut la Cernăuți, parte pe atunci din România. Părinții mei, Leo Antschel-Teitler, agent comercial în industria lemnului, și Friedericke Schragger (zisă Fritzi), născută la Sadagora, se căsătoriseră în același an. La început, au locuit pe strada Wassilkogasse numărul 5, am mai spus asta, și acolo m-am născut eu. Numele meu evreiesc a fost Pessach, chiar dacă nu a figurat niciodată în actele de identitate, iar mai târziu, mult mai târziu, când fiul meu Eric m-a întrebat cu privire la prenumele mele, i-am răspuns: „Mă cheamă Paul Paul Paul“. Am fost înscris la grădinița Meisler; și acolo, de la început, am vorbit germana și româna și pe atunci am început să învăț ebraica. În Cernăuți, vechi oraș al Imperiului Austro-Ungar, se vorbeau româna, ucraineana, germana și idiș. La noi în casă mama ținea neapărat să vorbim germana cultă, era într-un fel limba noastră de acasă. După grădiniță am intrat la Meisler Schule, o școală privată. Spre 1930 (nu-mi amintesc exact) eram deja înscris și la Ssafa-Ijriwa, școală evreiască sionistă. Dar tot pe atunci, româna devenind limbă oficială obligatorie, am început să o învăț serios.

Mai târziu părinții m-au înscris la Liceul Ortodox de Băieți – numit pe vremea Imperiului Griechisch-Orientalisches Oberrealgymnasium –, școala la care mergeau cei mai buni elevi, dar și un refugiu al naționalismului românesc, în care evreii erau totuși primiți. Am devenit pasionat de franceză, una dintre limbile mele de mai târziu, și de botanică.

Dar tot pe atunci, iată, încep să uit lucruri atât de importante pentru aceste însemnări pe care voiesc să le las în urmă, tot pe atunci, straniu, doar puțin mai târziu, chiar când eu începeam școala ebraică și intram în lumea învățaturii, tot pe atunci, când îmi iubeam părinții chiar și când nu aveam niciun motiv să-i iubesc, mai ales pe tata, s-a întâmplat un lucru despre care trebuie să scriu aici. La Iași, nu atât de departe de Cernăuți, nu atât de departe de locul în care copilul care eram făcea primii pași în lume și începea să înțeleagă că limba, deși nu pare, e corp și călău, fără să știe că mai târziu tocmai limba aceea avea să fie blestemul și binecuvântarea lui, la Iași, deci, Corneliu Zelea Codreanu înființa Legiunea Arhanghelul Mihail, urmând să devină apoi Garda de Fier. Pe urmele lui Hitler, care avea să acapareze puterea în Germania, acest om fondase în România o mișcare naționalistă și antisemită care, așa cum vom vedea, avea să însemne foarte mult în viața mea de mai târziu.

Dar anticipez și poate că lucrurile trebuie povestite în ordinea în care s-au petrecut. Poate că trebuie

să îți las spre lectură nu atât un rezumat al vieții mele, cât o cronologie a faptelor care s-au întâmplat și în care eu, de multe ori fără să vreau, am jucat un rol sau altul. Aici, pe strada Zola numărul 6, așezat la masa mea de lucru, vreau să îți las scrise evenimentele în urma cărora se va întâmpla ce se va întâmpla. Eu la un moment dat voi merge pe podul Mirabeau și acolo știu ce am de făcut. Asemeni atâtor altora. Dar să nu anticipăm, sunt multe lucruri de povestit și vom ajunge și la ce urmează să se întâmple în noaptea de 19 aprilie. Am în buzunar biletele pentru spectacolul atât de așteptat după piesa lui Beckett, însă m-am întâlnit cu Eric și l-am anunțat că nu mai merg, lucruri presante mă împiedică să merg – de fapt, am greșit, lucrul cel mai presant mă împiedică să merg să văd piesa împreună cu el.

Să revenim la poveste: Zelea Codreanu a înființat Legiunea Arhanghelul Mihail, repet asta, e o dată importantă, iar câțiva ani mai încolo numele acestei Legiuni avea să devină Garda de Fier. Numele lor e Legiune, așa e, și încă cum! În Germania, Hitler deja o luase razna, pregătea Legile antisemite de la Nürnberg încă de pe atunci, iadul avea să se dezlănțuie asupra întregii lumi și nimeni nu părea să bănuiască nimic. Când eu aveam 10 ani, ba chiar până când am împlinit 13 ani, toți marii conducători ai lumii îl tratau pe Hitler cu mânuși și încercau să nu-l provoace. I-au lăsat cale liberă deși ar fi putut

fi învins foarte ușor, ar fi putut să-l dea la o parte și lumea ar fi arătat altfel. Nu au făcut-o și pentru asta, pentru că ei l-au lăsat în pace, au murit zeci de milioane de oameni. Istoria e o bestie care uneori ia față umană, Hitler, Zelea Codreanu, Mussolini, alții, alții, alții sunt exemple. Și întotdeauna m-am gândit la un lucru despre care azi nu se mai vorbește decât în trecut, în cărți stufoase de istorie pe care nu le citește mai nimeni și în universități, dar nicidecum în lumea largă: Bine-bine, hai să zicem că Hitler, Zelea Codreanu, alții, alții, alții, generalii și miniștrii din jurul lor, cei puternici, aveau un scop. Dar nu ei ne-au omorât. Ne-au omorât oameni ca noi. Oameni simpli ne-au omorât, oameni cu care cu câțiva ani înainte ne-am fi salutat respectuos și am fi schimbat o vorbă pe stradă, oameni cu care am fi mâncat la aceeași masă și cu care poate ne-am fi împrietenit, oameni ca noi. S-au transformat în ucigași și ne-au deportat și ne-au pus la muncă silnică și ne-au schingiuit și ne-au omorât și erau oameni ca noi, unii încă trăiesc liberi în lume și poate că nimeni nu i-a întrebat niciodată de ce. Nimeni nu i-a pedepsit, niciodată. Și dacă au fost antisemiți, ei bine, să nu crezi că s-a schimbat ceva în sufletul lor în ziua când Hitler a fost în sfârșit învins și s-a sinucis împreună cu proaspăta lui soție sau în ziua când Goebbels s-a sinucis împreună cu toată familia sau în ziua când prea puținii oameni condamnați la Nürnberg au fost spânzurați ori, cum

bine știm, s-au sinucis, nu, au rămas antisemiți și vor fi antisemiți și îi vor învăța și pe alții să fie așa și povestea asta îngrozitoare nu se va termina niciodată. Cert e că în 1933 eram din ce în ce mai conștienți de antisemitismul din Cernăuți și unchiul meu David Teitler, refugiat din Germania lui Hitler și venit să stea la noi câteva săptămâni înainte de a pleca să se stabilească la București, ne-a povestit ce se întâmpla în Germania. Nenorocirea urma să vină și peste noi, doar că nu știam.

În aceiași ani am mers pentru prima dată la București, tocmai la acest unchi. Am vizitat orașul, mi-a plăcut Micul Paris și am început să-mi doresc să trăiesc și eu acolo. Când m-am întors acasă însă, m-am lovit de realitate și visurile mele n-au mai fost atât de importante. Din cauza antisemitismului, am fost nevoit să abandonez școala foarte bună la care învățam. Am fost mutat la Liceul Marele Voievod Mihai, mai liberal, unde parcă nu eram atât de năpăstuit. Ca toată lumea, am încercat să-mi văd de viață. Să uit, deși știam. Profesorul meu de română a fost poetul Aurel Vasiliu, cu care puteam totuși să discut și chestiuni literare independente de cursurile obligatorii de la școală. Studiam intens latina, franceza, italiana, greaca veche. Sub presiunea revendicărilor, ministrul a permis ca elevii care aveau ca limbă maternă germană – și printre care mă număram – să urmeze vechea programă de învățământ austriacă.

Tot atunci a început să mă pasioneze desenul. Printre alte lucruri care trebuiau învățate pentru a putea transpune lumea pe o coală de hârtie, pentru a face ca o imagine să treacă din ceea ce e viu în ceea ce rămâne și poate că nu doar rămâne, ci se face altceva, eu desenam lumânări care ardeau. Desenam lumânări care ardeau, desenam arderea, combustia, într-un fel desenam moartea, chiar dacă nu știam. Și, chiar dacă la școală eram îndemnat să învăț altceva, începeam să mă pasionez de poeți, de frații mei poeți, de oamenii cu care dintotdeauna am vorbit aceeași limbă, limba poeziei. Pentru că, vezi tu, poezia nu se scrie în mai multe limbi, așa cum s-ar putea crede. Poezia are o limbă universală în care se scrie și pe toate meridianele ea se spune la fel, de aceea poate fi tradusă. Altfel nu s-ar putea. Îi citeam cu pasiune pe Rimbaud, Verlaine, Hölderlin și Rilke și aveam să-i citesc cu pasiune întotdeauna, pentru că ei au fost primii poeți a căror limbă cu adevărat am iubit-o.

Câțiva ani mai târziu ne-am mutat, părinții mei au cumpărat un apartament pe strada Masaryk numărul 10, aproape de liceu. Influențat de unchiul meu Ezriel Schrager, am început să mă interesez de mediile socialiste și chiar să manifest un oarecare interes pentru ideile de stânga. Nu e întâmplător deci că în vara aceluiași an am participat la o reuniune clandestină a Tinerilor Antifasciști. Am citit pe atunci și primele scrieri politice: *Capitalul* lui

Karl Marx și *Manifestul Partidului Comunist* de Karl Marx și Friedrich Engels, dar m-am pasionat mai ales de scrierile prințului anarhist Piotr Kropotkin. Tot în același an, vara, au fost promulgate Legile rasiale de la Nürnberg, despre care ți-am mai vorbit. Coșmarul începea.

Uit să scriu aici despre prietenia mea cu Edith Horowitz. Uit și mă tem să nu închei acest mic capitol fără să spun că în casa tatălui ei l-am descoperit pe Trakl, geamănul meu în poezie. Într-un fel ciudat, erau vremuri frumoase. Nu știam ce avea să se abată asupra mea. Acasă la familia Horowitz, în biblioteca uriașă, atât de bogată și impresionantă a tatălui ei, Ilse Goldmann conducea un mic cerc de discuții economice și politice. Citeam poezie în limba germană și discutam politică. La ei acasă i-am citit cu voce tare pe Karl Marx și Rosa Luxemburg. Eu îi preferam pe Gustav Landauer și Piotr Kropotkin. Acolo discutam, cântam cântece revoluționare și un cântec medieval despre ciuma din Flandra, „Flandern in Not/ In Flandern reitet der Tod”¹.

În aceeași iarnă am învățat engleza aproape de unul singur pentru a-l citi pe Shakespeare, l-am descoperit pe Nietzsche, mi-am făcut curaj și le-am citit prietenilor mei primele poeme scrise de mine. Pentru Ilse Goldmann am jucat scena nebuniei Ofeliei

1. În traducere aproximativă în limba română, „Flandra-n primejdie, moartea călare-o străbate”.